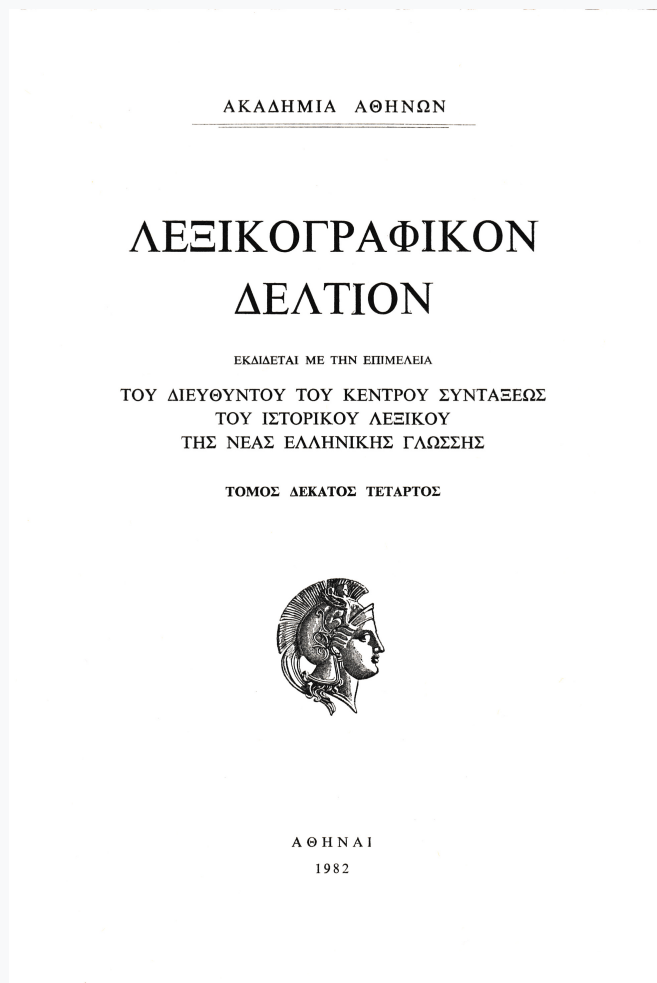

Lexicographic Bulletin

Vol 14 (1982)

Lexicographic Bulletin

Τὸ οὐσιαστικὸ καὶ τὸ ρῆμα στὴν ποίηση τοῦ Κ. Π.
Καβάφη

Anastasia Katsiki-Gkivalou

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ΛΕΞΙΚΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΜΕ ΤΗΝ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

ΤΟΥ ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΣΥΝΤΑΞΕΩΣ
ΤΟΥ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΛΕΞΙΚΟΥ
ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΚΑΤΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ

ΑΘΗΝΑΙ

1982

ΛΕΞΙΚΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

BULLETIN LEXICOGRAPHIQUE

14 (1982)

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ΛΕΞΙΚΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΜΕ ΤΗΝ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

ΤΟΥ ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΣΥΝΤΑΞΕΩΣ
ΤΟΥ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΛΕΞΙΚΟΥ
ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΚΑΤΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ

ΑΘΗΝΑΙ

1982

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ
ΚΕΝΤΡΟΝ ΣΥΝΤΑΞΕΩΣ ΤΟΥ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΛΕΞΙΚΟΥ
ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΤΗΣ ΤΕ ΚΟΙΝΩΣ ΟΜΙΛΟΥΜΕΝΗΣ
ΚΑΙ ΤΩΝ ΙΔΙΩΜΑΤΩΝ

Λεωφόρος Συγγροῦ 129 - Β. Δίπλα 1

Διευθυντής : ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Α. ΚΡΕΚΟΥΚΙΑΣ

ACADÉMIE D'ATHÈNES
CENTRE DE RÉDACTION DU DICTIONNAIRE HISTORIQUE
DU GREC MODERNE (LANGUE COMMUNE
ET DIALECTES)

129, Bd Sygrou - 1, rue V. Dipla. Athènes

Directeur : DÉMÈTRE A. KRÉKOUKIAS

ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

	Σελίδες
<i>Δημητρίου Α. Κρεκούκια</i> : Ἀρχαιοπινῆ στοιχεῖα στὸ ἀγροτοποιο- μενικὸ λεξιλόγιο τῆς Λήμνου.....	5- 19
<i>Δημητρίου Α. Κρεκούκια</i> : Ἀρχαιοπινῆ ὀνόματα φυτῶν στὸ γλωσ- σικὸ ἰδίωμα τῆς Ἰκαρίας.....	21- 26
<i>Χριστοφόρου Γ. Χαραλαμπάκη</i> : Τὸ πρόβλημα τῶν ἰδιωματικῶν στοιχείων στὴ νεοελληνικὴ λογοτεχνία.....	27- 51
<i>Christoph Charalambakis</i> : Forschungsbericht über die sprach- wissenschaftlichen Studien in Griechenland (1971-1980).	53- 85
<i>Ἀγαπητοῦ Γ. Τσοπανάκη</i> : Ἑτυμολογικά.....	87- 99
<i>Νικολάου Γ. Κοντοσοπούλου</i> : Ὁ Γλωσσικὸς Ἀτλας τῆς Ἑλλάδος. Νέοι προσανατολισμοί.....	101-121
<i>Ἀναστασίας Κατσίκη-Γκιβάλου</i> : Τὸ οὐσιαστικὸ καὶ τὸ ρῆμα στὴν ποίησι τοῦ Κ. Π. Καβάφη.....	123-141
<i>Ἐλευθερίας Γιακουμάκη</i> : Ἡ γλῶσσα τῆς «Ὀδύσσειας» τοῦ Ν. Καζαντζάκη.....	143-167
<i>Σταύρου Γ. Κατσουλέα</i> : Τὰ ἐπαγγελματικά, σκωπτικά καὶ τοπικά ἐπώνυμα τῆς Βλάστης τοῦ νομοῦ Κοζάνης.....	169-194
<i>Ἀγγέλου Γ. Ἀφρουδάκη</i> : Ἀπὸ τὸ τοπωνυμικὸ τῆς ΒΔ. Γορτυνίας	195-240
<i>Ἀντωνίου Μπουσμπούκη</i> : Σύνταξι τοῦ ἄρθρου μὲ ἐπιρρήματα στὴ νέα Ἑλληνικὴ καὶ τὴν Ἀρωμουνικὴ (Κουτσοβλαχικὴ).....	241-242
<i>Χριστίνας Μπασέα-Μπεζαντάκου</i> : Ἡ σημερινὴ γλωσσικὴ κατά- στασι στὸ νομὸ Πιερίας.....	243-254
<i>Ἀναστασίας Κατσίκη-Γκιβάλου</i> : Ἡ φύσι τοῦ λεκτικοῦ συμβόλου	255-262
<i>Κώστα Καραποτόσογλου</i> : Ἑτυμολογικὰ ἀνάλεκτα.....	263-288
Ἐκθεσι διαγωνισμοῦ τῆς Γλωσσικῆς Ἑταιρείας τοῦ ἔτους 1980.	289-298

ΤΟ ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΟ ΚΑΙ ΤΟ ΡΗΜΑ ΣΤΗΝ ΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ Κ. Π. ΚΑΒΑΦΗ¹

Τὸ οὐσιαστικὸ καὶ τὸ ρῆμα εἶναι ἀπὸ τὰ βασικὰ στοιχεῖα κάθε γλώσσας καὶ ἀπὸ τὰ μέρη τοῦ λόγου πού ἡ χρῆση τους δηλώνει κατὰ κύριο λόγο τὰ νοήματα τοῦ κάθε συγγραφέα. Τὸ οὐσιαστικὸ ἐκφράζει τὸ γεγονὸς, τὸ ὑποκείμενο, τὸ ἀντικείμενο καὶ εἶναι ἀπὸ τὰ στοιχεῖα τοῦ λόγου πού ὀρίζουν μὲ σαφήνεια ἔννοιες καὶ πράγματα. Τὸ ρῆμα ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος δηλώνει τὴν ἐνέργεια, τὴν πράξη καὶ τὴ διαδικασία πού ὀδηγεῖ στὴν πράξη.

Στὸν Καβάφη τόσο τὸ οὐσιαστικὸ ὅσο καὶ τὸ ρῆμα ἔχουν σημαντικὴ θέση, γιατί ὁ ποιητὴς εἶναι βαθιὰ προσηλωμένος σ' αὐτὸ πού ἐκφράζει τὸ οὐσιαστικὸ, εἶναι προσηλωμένος στὸ γεγονὸς καὶ δένεται μ' αὐτὸ μὲ τὴν ἐνέργεια πού ἐκφράζει τὸ ρῆμα. Ἔτσι στὰ ποιήματά του τὸ οὐσιαστικὸ καὶ τὸ ρῆμα ἐμφανίζονται συχνὰ τὸ ἓνα μετὰ τὸ ἄλλο, ἐνῶ τὸ ἐπίθετο, ὅπως εἶδαμε σὲ ἄλλη ἐργασία μας² εἶναι σπανιότερο.

Στὸν Καβάφη ἡ ὑπαρξὴ οὐσιαστικῶν καὶ ρημάτων βρίσκεται σὲ ἀπόλυτη ἰσορροπία. Τὰ οὐσιαστικά του εἶναι μόλις κατὰ 7,59 στὰ ἑκατὸ περισσότερα ἀπὸ τὰ ρήματα³, ἐνῶ συνήθως στὴν προσωπικὴ ποίηση ἡ παρουσία τῶν οὐσιαστικῶν εἶναι αἰσθητὰ μεγαλύτερη ἀπὸ τὴν παρουσία τῶν ρημάτων. Ἡ ἰσορροπία τῶν δύο αὐτῶν βασικῶν στοιχείων τοῦ λόγου δείχνει τὴν μεγάλη προσήλωσή του στὴν ἀκριβολογία, τὴν ἀποφυγὴ τῆς περιττολογίας καὶ μιὰ πειθαρχία λόγου. Ὁ λόγος του εἶναι καίριος καὶ ἱκανὸς νὰ ἐκφράσει τόσο τίς δονήσεις τοῦ αἰσθήματος, ὅσο καὶ τοῦ στοχασμοῦ.

Ἡ ποίησή του, πού ἀποτελέσσε τομὴ στὴ νεοελληνικὴ ποίηση τῆς ἐποχῆς, δὲν γοητεύει καὶ δὲν ἐνθουσιάζει μὲ τὸν τρόπο πού γοήτευε ἡ ποίηση τῆς Φαναριώτικης Σχολῆς ἢ τοῦ Παλαμᾶ, ἀλλὰ μᾶς ἀναγκάζει νὰ προβληματισθοῦμε. Ἡ ἰδιόρρυθμη γλώσσα του, πού συνίσταται ἀπὸ προσμίξεις ἀρχαίων, μεσαιωνικῶν καὶ νέων λέξεων καθὼς καὶ ἀπὸ ὀρισμένους ἴσως ἐκζητημένους τύπους, δείχνει τὴ ζωντανή

1. Ἡ μελέτη αὐτὴ γράφτηκε κατὰ τὸ μῆνα τῆς ἐπιστημονικῆς μου ἄδειας (15-7 / 14-8-1979) καὶ ἀποτελεῖ τὸ δεύτερο μέρος τῆς ὅλης μελέτης γιὰ τὴ γλώσσα τοῦ Κ. Π. Καβάφη. Τὸ πρῶτο μέρος «Τὸ ἐπίθετο στὴν ποίηση τοῦ Κ. Π. Καβάφη», ὅπου περιλαμβάνονται καὶ γενικὲς παρατηρήσεις γιὰ τὴ γλώσσα του, γράφτηκε κατὰ τὴν ἐπιστημονικὴ ἄδεια τοῦ 1978 (Νοέμβριος) καὶ δημοσιεύτηκε στὴ «Νέα Ἑστία», ἔτος ΝΓ, τ. 106, τεῦχ. 1253 (1979), σ. 1284-1287 καὶ τεῦχ. 1254, σ. 1373-1378.

2. Ὁ.π.

3. *Καφωμένου Ἐρατοσθ.*, Ἡ συντακτικὴ δομὴ τῆς ποιητικῆς γλώσσας τοῦ Σεφέρη, Θεσ/νίκη 1975, σ. 63.

διάρκεια τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας. Τὰ οὐσιαστικά καὶ τὰ ρήματα δὲν εἶναι μονάδες λόγου περιγραφικὲς μέσα στὰ ποιήματά του, ἀλλὰ δομικὲς.

Θὰ παραθέσουμε μερικὰ παραδείγματα στὰ ὁποῖα κυριαρχεῖ τὸ οὐσιαστικὸ καὶ ἄλλα στὰ ὁποῖα κυριαρχεῖ τὸ ρῆμα, γιὰ νὰ προσπαθήσουμε νὰ δοῦμε τὴ βαρύτητα ποὺ ἔχουν αὐτὰ τὰ στοιχεῖα τοῦ λόγου στοὺς στίχους τοῦ ἀλεξανδρινοῦ ποιητῆ¹.

Α' ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΑ

Μέσα στὸν φόβο καὶ στὲς ὑποψίες,
μὲ ταραγμένο νοῦ καὶ τρομαγμένα μάτια,
λυώνουμε. . .

(A, 19)

Σὰ βγεῖς στὸν πηγαιμό, γιὰ τὴν Ἰθάκη,
νὰ εὐχῆσαι νᾶναι μακρὺς ὁ δρόμος,
γεμάτος περιπέτειες, γεμάτος γνώσεις.
Τοὺς Λαιστρυγόνας καὶ τοὺς Κύκλωπας,
τὸν θυμωμένο Ποσειδῶνα μὴ φοβᾶσαι, . . .

(A, 23)

Ἔχασε τὴν παλιὰ του ὄρμη, τὸ θάρρος του.
Τοῦ κουρασμένου σώματός του, τοῦ ἄρρωστου
σχεδόν, θᾶχει κυρίως τὴν φροντίδα.

(A, 30)

Τὸ εἶδωλον τοῦ νέου σώματός μου
ἦλθε καὶ μ' ἔφερε καὶ τὰ λυπητερά·
πένθη τῆς οἰκογένειας, χωρισμοί,
αἰσθήματα δικῶν μου, αἰσθήματα
τῶν πεθαμένων τόσο λίγο ἐκτιμηθέντα.

(A, 63)

Μέσα στὸν ἔκλυτο τῆς νεότητός μου βίω
μορφόνονταν βουλὲς τῆς ποιήσεώς μου,
σχεδιάζονταν τῆς τέχνης μου ἡ περιοχὴ.

(A, 64)

Τώρα στὴν Ρώμη θὰ ἐπιστρέψει κουρασμένος λίγο,
ἀλλὰ ἐξαίσια κουρασμένος ἀπὸ τὸ ταξεῖδι αὐτό,
ποὺ ἦταν ὅλο μέρες ἀπολαύσεως—
στὰ θεάτρα, στοὺς κήπους, στὰ γυμνάσια. . .

1. Οἱ ἀριθμοὶ μέσα στὴν παρένθεση δηλώνουν τὴ σελίδα. Οἱ παραπομπὲς (A . . .) καὶ (B . . .) ἀναφέρονται στοὺς δύο τόμους τῶν ποιημάτων τοῦ Καβάφη (1896-1918) καὶ (1919-1933), ἐπιμέλεια Γ. Π. Σαββίδη, ἐκδ. Ἴκαρος, Ἀθήνα 1973.

Τῶν πόλεων τῆς Ἀχαΐας ἐσπέρεις . . .
 Ἐ τῶν γυμνῶν σωμάτων ἢ ἡδονὴ πρὸ πάντων . . .
 (A, 71)

Μὲ λόγια, μὲ φυσιογνωμία, καὶ μὲ τρόπους
 μιὰ ἐξαιρετὴ θὰ κάμω πανοπλία·
 καὶ θ' ἀντικρύζω ἔτσι τοὺς κακοὺς ἀνθρώπους
 χωρὶς νὰ ἔχω φόβον ἢ ἀδυναμία·
 (A, 80)

Χωρὶς περίσκεψιν, χωρὶς λύπην, χωρὶς αἰδῶ
 μεγάλα κ' ὑψηλὰ τριγύρω μου ἔκτισαν τείχη·
 (A, 106)

Νὰ γίνεῖ πάλι κράτος δυνατὸ ἢ Συρία,
 μὲ τοὺς στρατοὺς τῆς, μὲ τοὺς στόλους τῆς,
 μὲ τὰ μεγάλα κάστρα, μὲ τὰ πλούτη.
 (B, 12)

Ἄστοχα πράγματα καὶ κινδυνώδη.
 Οἱ ἔπαινοι γιὰ τῶν Ἑλλήνων τὰ ἰδεώδη.

Ἡ θεουργίης κ' ἢ ἐπισκέψεις στοὺς ναοὺς
 τῶν ἐθνικῶν. Οἱ ἐνθουσιασμοὶ γιὰ τοὺς ἀρχαίους θεοὺς.

Μὲ τὸν Χρυσάνθιον ἢ συχνὲς συνομιλίαις.
 Τοῦ φιλοσόφου — τοῦ ἄλλωστε δεινοῦ — Μαξίμου ἢ θεωρίαις.
 (B, 38)

Τοὺς κάμπους βλέπει ποὺ ἀκόμα ὀρίζεῖ
 μὲ τὸ σιτάρι, μὲ τὰ ζῶα, μὲ τὰ καρποφόρα
 δένδρα. Καὶ πιὸ μακρὰ τὸ σπῖτι του τὸ πατρικόν,
 γεμάτο ροῦχα κ' ἐπιπλα πολύτιμα, καὶ ἀσημικόν.
 (B, 42)

Σὲ ὅλα αὐτὰ τὰ ποιητικὰ ἀποσπάσματα τὴν κύρια θέση ἔχει τὸ οὐσιαστικό. Πάνω σ' αὐτὸ συγκεντρώνεται τὸ βᾶρος τοῦ νοήματος, εἴτε αὐτὸ εἶναι φόβος καὶ ὑποψίαις (A, 19), εἴτε ὀρμὴ καὶ θάρρος (A, 30), εἴτε ἐκλυτός βίος ποὺ ἀποτελεῖ «τῆς τέχνης μου τὴν περιοχὴν» (A, 64).

Ἔχουμε ἐπίσης πολλὰ παραδείγματα, ὅπου τὰ οὐσιαστικὰ παρατίθενται τὸ ἓνα δίπλα στὸ ἄλλο. Ὁ ποιητὴς μὲ τὴν ἀλλεπάλληλη αὐτὴ χρῆση τῶν οὐσιαστικῶν α) δίνει μεγαλύτερη ἔμφαση στὸ νόημα τῶν στίχων π.χ. στὸ (A, 63): πένθη τῆς οἰκογένειας, χωρισμοί, αἰσθήματα δικῶν μου, αἰσθήματα τῶν πεθαμένων, ἢ στὸ (A, 80): μὲ λόγια, μὲ φυσιογνωμία, καὶ μὲ τρόπους, ἢ στὸ (A, 106) χωρὶς περίσκεψιν, χωρὶς λύπην, χωρὶς αἰδῶ, ἢ στὸ (B, 12) ὅπου γιὰ νὰ δείξει ὁ ποιητὴς τὴ δύναμη τῆς Συρίας ἀραδιάζει τοὺς στρατοὺς τῆς, τοὺς στόλους τῆς, τὰ μεγάλα κάστρα, τὰ πλούτη. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ στὸ (B, 42), ὅπου γιὰ νὰ ἔχουμε ὀλοκλη-

ρωμένη εικόνα τῆς ἐξουσίας τοῦ Ἰωάννη Καντακουζηνοῦ, μᾶς ἀπαριθμεῖ τοὺς κάμ-
πους μὲ τὸ σιτάρι, μὲ τὰ ζῶα, μὲ τὰ καρποφόρα δένδρα, καθὼς καὶ τὸ σπίτι του γε-
μάτο ροῦχα, ἐπιπλα καὶ ἀσημικό.

β) Μὲ τὴν ἐπανάληψη τοῦ ἴδιου οὐσιαστικοῦ δίνει τραγικότητα στοὺς στίχους.
Εἶναι χαρακτηριστικὴ, στὴν ποίηση τοῦ Καβάφη ἡ συχνὴ ἐπανάληψη στὸ ἴδιο ποίημα
ἢ καὶ στὸν ἴδιο στίχο ἀκόμη τοῦ ἴδιου οὐσιαστικοῦ. Στὰ σημεῖα αὐτά, θὰ μπορούσε
κανεὶς νὰ πεῖ, ὅτι ἡ ἔμφαση ποὺ δίνεται στὸ οὐσιαστικὸ ἀποκτᾶ μιὰ τραγικότητα.
Ἡ ποίησή του ἀποκτᾶ ἓνα τόνο δραματικὸ ἢ ἡρωϊκὸ ἀνάλογα μὲ τὸ περιεχόμενο
τοῦ ποιήματος: π.χ.

1) Ἔχουμε ἐπανάληψη τοῦ ἴδιου οὐσιαστικοῦ στὸν ἴδιο στίχο.

Μῆνας περνᾶ καὶ φέρνει ἄλλον μῆνα.

(A, 22)

Ἰουδαῖοι καλοί, Ἰουδαῖοι ἀγνοί, Ἰουδαῖοι πιστοί — πρὸ πάντων.

(B, 77)

2) Ἔχουμε ἐπανάληψη τοῦ ἴδιου οὐσιαστικοῦ σὲ δύο συνεχόμενους στίχους.

*Εἶν' ἡ προσπάθειές μας, τῶν συφοριασμένων·
εἶν' ἡ προσπάθειές μας σὰν τῶν Τρώων.*

(A, 26)

*ἀκόμη δυὸ τρεῖς μῆνες νὰ περάσουν,
ἀκόμη δυὸ τρεῖς μῆνες γιὰ νὰ λιγοστέψουν ἡ δουλειές,*

(B, 47)

*ὄλ' ἡ νεότης του στὸν σαρκικὸ πόθο ἀναμένη,
εἰς ἔντασιν ὠραίαν ὄλ' ἡ ὠραία νεότης του.*

(B, 47)

3) Ἐπανάληψη τοῦ ἴδιου οὐσιαστικοῦ μετὰ ἀπὸ παρεμβολὴ ἑνὸς ἢ περισσότερων
στίχων.

Σὲ κάμαρη ἄδεια καὶ μικρὴ, τέσσαρες τοῖχοι μόνοι,

Μὲς στὴν μικρὴ τὴν κάμαρη, ποὺ λάμπει ἀναμένη

(A, 60)

Χαρὰ καὶ μύρο τῆς ζωῆς μου ἡ μνήμη τῶν ὠρῶν

Χαρὰ καὶ μύρο τῆς ζωῆς μου ἐμένα, ποὺ ἀποστράφηκα

(A, 82)

Μέσα στὰ καπηλειὰ καὶ τὰ χαμαιτυπεῖα

Μέσα στὰ καπηλειὰ καὶ τὰ χαμαιτυπεῖα

(B, 52)

γ) Διασαφηνίζει, ἐπεξηγεῖ, ἀναλύει τὸ νόημα τῶν στίχων. Ὁ ποιητὴς γίνεται ἐπιτακτικὸς καὶ τέλος πετυχαίνει αὐτὸ ποῦ τὸν ἐνδιαφέρει: νὰ ᾿ναι κοντὰ στὸ ἀντικείμενο ἢ στὸ ὑποκείμενο, κοντὰ στὴν πραγματικότητα. Ἐξοχικῶς ὁ Καβάφης δὲν εἶναι καθόλου ρομαντικὸς, εἶναι περισσότερο λογικὸς καὶ δὲν θὰ ᾿λεγα πεζολόγος, ἀλλὰ μᾶλλον ὀρθολογιστὴς. Ἐτσι στὸ ποίημα (Α, 71) μὲ τὴν παράθεση οὐσιαστικῶν ἐπεξηγεῖ καὶ ἀναλύει γεγονότα καὶ καταστάσεις συγκεκριμένες: μέρες ἀπολαύσεως, θέατρα, κήπους, γυμνάσια, τῶν πόλεων τῆς Ἀχαΐας ἐσπέρες, τῶν γυμνῶν σωμάτων ἢ ἡδονή. Τὸ ἴδιο παρατηροῦμε καὶ στὸ (Α, 23): στὸν πηγαιμὸ γιὰ τὴν Ἰθάκη, μακρὺς ὁ δρόμος, γεμάτος περιπέτειες, γεμάτος γνώσεις. Τοὺς Λαιστρυγόνας καὶ τοὺς Κύκλωπας τὸν θυμωμένο Ποσειδῶνα μὴ φοβᾶσαι. Καὶ πιο κάτω στὸ ἴδιο ποίημα μᾶς ἐπεξηγεῖ «τὲς καλὲς πραγμάτειες»:

σεντέφια καὶ κοράλλια, κεχριμπάρια κ' ἔβενους,
καὶ ἡδονικὰ μυρωδικὰ κάθε λογῆς,

Ἐπίσης στὸ ποίημα (Β, 7) ἡ χρῆση ἀλλεπάλληλων οὐσιαστικῶν ἐπιβάλλει καὶ ὑποβάλλει τὸ χῶρο τοῦ ποιητῆ:

Ἄ ἡ κάμαρη αὐτή, τί γνώριμη ποῦ εἶναι.

Κοντὰ στὴν πόρτα ἐδῶ ἦταν ὁ καναπές,
κ' ἐμπρὸς του ἓνα τούρκικο χαλί·
σιμὰ τὸ ράφι μὲ δυὸ βάζα κίτρινα.
Δεξιά: ὄχι, ἀντικρὺ, ἓνα ντολάπι μὲ καθρέπτη.
Στὴ μέση τὸ τραπέζι ὅπου ἔγραφε·
κ' ἡ τρεῖς μεγάλες ψάθινες καρέγλες.
Πλάϊ στὸ παράθυρο ἦταν τὸ κρεββάτι
ποῦ ἀγαπηθήκαμε τόσες φορές.

(Β, 7)

Πρέπει νὰ παρατηρήσει κανεὶς ὅτι ὁ ποιητὴς, ὅταν χρησιμοποιεῖ ἀλλεπάλληλα οὐσιαστικά, γιὰ νὰ προσδιορίσει ἀκριβέστερα τὴν κατάσταση ἢ τὸ γεγονός, ἀποφεύγει τὴ συχνὴ χρῆση ρημάτων, ἐνῶ ἀντίθετα ἐπιτείνει πολλὰ φορὲς τὸν προσδιορισμὸ αὐτὸ μὲ τὸ ἐπίθετο. Π.χ. στὸ (Β, 38): ἄστοχα πράγματα καὶ κινδυνώδη, συχνὲς συνομιλίαι τοῦ φιλοσόφου — τοῦ ἄλλωστε δεινοῦ —, στὸ (Α, 19) μὲ ταραγμὸ νοῦ καὶ τρομαγμένα μάτια, στὸ (Α, 30) τὴν παλιά του ὁρμή, τοῦ κουρασμένου σώματός του, στὸ (Β, 12) κράτος δυνατὸ, μεγάλα κάστρα, στὸ (Α, 97) χουσά, ζεστὰ καὶ ζωηρὰ κεράκια, | ... κρούα κεριά, λυωμένα, καὶ κυρτά.

Β' ΡΗΜΑΤΑ

Στὰ ἀποσπάσματα τοῦ Καβάφη ὅπου κυριαρχεῖ τὸ ρῆμα, τὸ κέντρο βάρους μεταφέρεται ἀπὸ τὸ γεγονός, τὸ πρόσωπο, τὸ ἀντικείμενο ἢ τὸ ὑποκείμενο στὴν ἐνέργεια καὶ στὴ δράση ποῦ τὸν ἐνδιαφέρει ἄμεσα.

Ἄλλὰ τὸν διακόπτει ὁ ὑπηρέτης τοῦ ποῦ μπαίνει
τρέχοντας, καὶ τὴν βαρυσήμαντην εἶδησι ἀγγέλλει.

Ἄρχισε ὁ πόλεμος μὲ τοὺς Ῥωμαίους.

Τὸ πλεῖστον τοῦ στρατοῦ μας πέρασε τὰ σύνορα.

(B, 18)

Τὸ πλῆθος τὸν σκουντᾶ, τὸν σέρνει, τὸν βροντᾶ.

(B, 11)

Τὰ ἔμορφα τοὺς πρόσωπα, τὰ ἐξαισιά τους νειάτα,

ἢ αἰσθητικὴ ἀγάπη ποῦ εἶχαν μεταξύ τους,

δροσίσθηκαν, ζωντάνεψαν, τονώθηκαν...

(B, 58-59)

Μὲ τὴ συχνὴ χρῆση τοῦ ρήματος κατορθώνει ὁ ποιητὴς α) νὰ ἀποδίδει τὴ μία μετὰ τὴν ἄλλη ὀλοκληρωμένες πράξεις ἢ ψυχικὲς διεργασίες ποῦ ἐπεξηγοῦνται, ἀναλύονται καὶ συμπληρώνονται ἀπὸ τὰ συμφραζόμενα. Τοῦτο τὸ βλέπουμε στὰ παρακάτω παραδείγματα:

Ὅπου τὸ μάτι μου γυρίσω, ὅπου κι ἂν δῶ
ἐρείπια μαῦρα τῆς ζωῆς μου βλέπω ἐδῶ,
ποῦ τόσα χρόνια πέρασα καὶ ρήμαξα καὶ χάλασα

(A, 15)

... μὴ λείψεις τοὺς διαφόρους
ποῦ χαιρετοῦν καὶ προσκυνοῦν νὰ τοὺς παραμερίσεις
(τοὺς βλέπεις πιὸ ἀργά).

(A, 18)

καὶ σέρνεται στὰ καφενεῖα ὀλημερίς,
σέρνει μὲ ἀνία τῆς ἔμορφιάς του τὸ μαράζι.

(B, 63)

Κι ὅλο ἤρχονταν γιὰ νὰ μιλήσει· κι ὅλο δίσταζε.

κι ὅλο ἄρχιζε νὰ λέγει· κι ὅλο σταματοῦσε

(B, 64)

β) κλιμακώνει καὶ ἐντείνει τὴν πράξη, ὅποτε ὁ στίχος ἢ ἡ στροφή ἀποκτᾶ περισσότερο νευρικότητα καὶ ζωηρότητα.

Τραβιούνταν μόνος του, κι ἀγανακτοῦσε, κι ὄμνυε

ποῦ ὅπως τὰ θαρροῦν διόλου δὲν θᾶναι

ἰδοῦ ποῦ ἔχει θέλησιν αὐτός·

θ' ἀγωνισθεῖ, θὰ κάμει, θ' ἀνυψώσει.

(B, 12)

Ἡ πόλις θὰ σὲ ἀκολουθεῖ. Στους δρόμους θὰ γυρνᾷς

τοὺς ἴδιους. Καὶ στὲς γειτονιὲς τὲς ἴδιες θὰ γερνᾷς

καὶ μὲς στὰ ἴδια σπίτια αὐτὰ θ' ἀσπρίζεις.
 Πάντα στὴν πόλι αὐτὴ θὰ φθάνεις. Γιὰ τὰ ἄλλοῦ — μὴ ἐλπίζεις —
 δὲν ἔχει πλοῖο γιὰ σέ, δὲν ἔχει ὁδὸ.
 Ἔτσι πού τὴ ζωὴ σου ρήμαξες ἐδῶ
 στὴν κώχη τούτη τὴν μικρὴ, σ' ὅλην τὴν γῆ τὴν χάλασες.
 (A, 15)

Ἄνασκουμπόθηκεν ὁ ἀνόσιος Ἰουλιανός,
 νεύριασε καὶ ξεφώνιζε: Σηκῶστε, μεταφέρετε τον,
 βγάλτε τον τοῦτον τὸν Βαβύλα ἀμέσως.
 Ἀκοῦς ἐκεῖ; Ὁ Ἀπόλλων ἐνοχλεῖται.
 Σηκῶστε τον, ἀρπάξτε τον εὐθύς.
 Ξεθάψτε τον, πάρτε τον ὅπου θέτε.
 Βγάλτε τον, διῶξτε τον. Παίζουμε τώρα;
 Ὁ Ἀπόλλων εἶπε νὰ καθαρισθεῖ τὸ τέμενος.
 (B, 93-94)

γ) Θὰ θέλαμε ἐπίσης νὰ τονίσουμε ὅτι ὑπάρχουν περιπτώσεις ὅπου ὁ ποιητὴς ἐπαναλαμβάνει τὰ ἴδια ρήματα στὴν ἴδια στροφή καὶ πολλές φορές καὶ στὸν ἴδιο στίχο. Μὲ τὴν ἐπανάληψη τοῦ ἴδιου ρήματος γίνεται πιὸ ζωντανὴ ἢ ἔννοια τῆς δράσης καὶ τῆς ἐνέργειας καὶ πιὸ ἀνάγλυφη ἢ κατάσταση ἢ οἱ ἐπιθυμίες τοῦ ὑποκειμένου:

μὴ λείψεις νὰ σταθεῖς· μὴ λείψεις ν' ἀναβάλλεις
 κάθε ὀμιλίαν ἢ δουλειά· μὴ λείψεις τοὺς διαφόρους
 πού χαιρετοῦν καὶ προσκυνοῦν νὰ τοὺς παραμερίσεις
 (A, 18)

Ἐπέστρεφε συχνὰ καὶ παῖρνε με,
 ἀγαπημένη αἴσθησις ἐπέστρεφε καὶ παῖρνε με —

 Ἐπέστρεφε συχνὰ καὶ παῖρνε με τὴν νύχτα,
 (A, 56)

Καὶ καθὼς στέκομουν, κ' ἐκύτταζα τὴν πόρτα,
 καὶ στέκομουν, κ' ἐβράδυνα κάτω ἀπ' τὸ σπίτι,
 (A, 89)

γιὰ νᾶρθουν τῆς Ἀγάπης, γιὰ νᾶρθουν ἢ Σκιές.
 (B, 17)

Κ' ἔπειτα πίνει καὶ καπνίζει· πίνει καὶ καπνίζει·
 (B, 63)

Τὸ πήραμε, τὸ πήγαμε τὸ ἅγιο λείψανον ἄλλοῦ.
 Τὸ πήραμε, τὸ πήγαμε ἐν ἀγάπῃ κ' ἐν τιμῇ.
 (B, 94)

Ὁ Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος¹ παρατηρώντας τὴ σημασία ποὺ ἔχει γιὰ τὸν Καβάφη τὸ οὐσιαστικὸ καὶ τὸ ρῆμα μᾶς λέγει: «Ποιητῆς τῆς ἀφῆς, γιὰ αὐτὸ εἶναι, ἀν ἐξεταστικότερα κι ὀλότελα ἀπροκάλυπτα τὸν κοιτάξουμε, ἀρπάζεται ἀπελπισμένα ἀπὸ τὴν ὁμορφιά, ποὺ εἶναι στὴν περίπτωση τούτη ἡ ἐνέργεια τῆς ζωῆς, ἀρπάζεται ἀπὸ τὸ κορμί του κι ἀπὸ τὸ ξένο κορμί, αἰχμαλωτίζεται ἀπὸ τὴ φοβερὴ σαγήνη τῆς ἐπαφῆς καὶ τὴν ἐπαφή τούτη καὶ ζεῖ καὶ ξαναζεῖ καὶ πικρὰ νοσταλγεῖ κι ἀπελπισμένα ἀνακαλεῖ στὸ στίχο του. Ἔτσι, τὸ οὐσιαστικὸ καὶ τὸ ρῆμα πλαταίνουν τὰ γραμματικὰ τους περιγράμματα μέσα στὰ χέρια του καὶ γίνονται ψυχικὰ γεγονότα καὶ γίνονται μέσα θετικὰ καὶ γίνονται ὄπλα γιὰ μιὰ κατάχτηση ποὺ τοῦ εἶναι πολὺτιμη καὶ ἀναπόδραστη».

Πράγματι ὁ Καβάφης πλάτυνε τὸ οὐσιαστικὸ καὶ τὸ ρῆμα, ὅπως λέγει ὁ Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος. Θὰ λέγαμε μάλιστα ὅτι τὰ πλάτυνε ἀκόμη περισσότερο ἀπὸ ὅσο μᾶς ἀναλύει ὁ κριτικὸς μας. Ἄν λάβουμε ὑπόψη ὅτι ἡ συχνὴ χρῆση τῶν οὐσιαστικῶν καὶ τῶν ρημάτων, καθὼς καὶ ἡ ἰδιαίτερη θέση ποὺ παίρνουν μέσα στὰ ποιήματα τοῦ Καβάφη, εἶναι στοιχεῖα ποὺ τὰ συναντοῦμε καὶ σὲ ἄλλα ποιήματα ἢ στροφές ποιημάτων ἐκτὸς ἀπὸ τὰ «ἡδονικά», νομίζουμε ὅτι ὁ ποιητῆς φαίνεται νὰ ἀποδίδει ἰδιαίτερη σημασία στὰ δύο αὐτὰ μέρη τοῦ λόγου σὰν ἐκφραστικὰ στοιχεῖα, χωρὶς νὰ ἐπηρεάζεται πάντα ἀπὸ τὸ περιεχόμενο τῶν ποιημάτων του. Δηλαδή, κάνει ὁ ποιητῆς μιὰν ἐπέκταση στὴ χρῆση τῶν οὐσιαστικῶν καὶ τῶν ρημάτων, πέρα ἀπὸ τὰ ποιήματα ποὺ ἀναφέρονται στὴν ὁμορφιά καὶ στὴ χαρὰ τῆς ἐπαφῆς, ποὺ, ὅπως λέγει ὁ Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος, τὸν ὀδηγοῦν ὥστε τὰ δύο αὐτὰ στοιχεῖα τοῦ λόγου νὰ γίνονται «ψυχικὰ γεγονότα» καὶ «μέσα θετικὰ» καὶ «ὄπλα γιὰ μιὰ κατάχτηση ποὺ τοῦ εἶναι πολὺτιμη».

Μελετώντας τώρα τὰ οὐσιαστικὰ καὶ τὰ ρήματα ὡς πρὸς τὴν προέλευσή τους παρατηροῦμε, ὅτι χρησιμοποιοῖ ὁ ποιητῆς τόσο λέξεις τῆς ἀρχαίας ὅσο καὶ τῆς «καθομιλουμένης» χωρὶς νὰ λείπουν καὶ ὀρισμένοι ἰδιωματισμοί, κυρίως πολιτικοί, ὅπως: *ντολάπι, τέλεπαν, μερτικό, ντύλιξε, κορόνει, νὰ διῶ, κώχη, πρωϊά, καρέγλες, ἀπόφι*. Ἐπίσης χρησιμοποιοῖ συχνὰ τὴν αἰτιατικὴ ἐνικὴ στὴ θέση τῆς γενικῆς. Τοῦτο συνηθίζεται στὴν Πόλη καὶ γενικῶς στὰ βόρεια ἰδιώματα. Γράφει, δηλαδή, *σὲ ζητοῦν, ἀντὶ σοῦ ζητοῦν, ὁ Θεὸς τὸν δίδει, ἀντὶ τοῦ δίδει*.

Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ τοὺς ἰδιωματισμούς, ποὺ δὲν εἶναι πολλοί, ἔχουμε πληθώρα λέξεων ποὺ μορφολογικὰ καὶ ἐννοιολογικὰ συμπίπτουν μὲ τὶς ἀρχαῖες.

Στὰ παρακάτω κεφάλαια θὰ περιοριστοῦμε στὴ μελέτη τῶν ρημάτων ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὴν ἀρχαία γλῶσσα καὶ τῶν ρημάτων ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὰ ἰδιώματα.

1. Ι. Μ. Παναγιωτόπουλου, *Τὰ Πρόσωπα καὶ τὰ Κείμενα Δ' Κ. Π. Καβάφης*, Ἀθήνα 1946, σ. 187, ἐκδ. Ἄετός.

Γ' ΤΑ ΑΡΧΑΙΑ ΡΗΜΑΤΑ

Είναι πολύ γνωστό ότι η γλώσσα μας έχει μιὰ συνέχεια ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα μέχρι σήμερα καὶ ὅτι στὴν καθημερινή μας ὁμιλία μεταχειριζόμαστε λέξεις ἤδη ὁμηρικές, οἱ ὁποῖες ἔχουν ἐνσωματωθεῖ στὸ σημερινὸ λεξιλόγιο τῆς κοινῆς νεοελληνικῆς. Ὅταν ὅμως μιλοῦμε γιὰ ἀρχαῖα ρήματα στὸν Καβάφη, δὲν ἐννοοῦμε μονάχα αὐτὰ ποὺ ἔχουν γίνει πιά κοινά, ἀλλὰ ρήματα ποὺ, εἴτε δὲν τὰ πολυχρησιμοποιοῦμε, ὡς πολὺ λόγια, ἢ τὰ χρησιμοποιοῦμε μὲ διαφορετικὴ σημασία ἀπὸ αὐτὴν ποὺ εἶχαν στὴν ἀρχαία γλώσσα. Στὴν ποίηση τοῦ Καβάφη ἔχουμε χρῆση ρημάτων ἀρχαίων καὶ μὲ τὴν ἀρχαία σημασία.

Ἡ ἐξοικείωση καθὼς καὶ ἡ ἐνασχόλησή του, μὲ τὰ ἀρχαῖα κείμενα, ἦταν ἀρκετὰ μεγάλη. Ὁ Καβάφης σὲ μερικὰ ποιήματά του παρενέβαλλε φράσεις ἀρχαῖες καὶ ἀρχαῖα ἢ βυζαντινὰ κείμενα μικρά. Ἔτσι ἔχουμε στὸ ποίημα «Ἀπολείπειν ὁ Θεὸς Ἄντωνιον» (Α, 20) φράση ἀπὸ τὸν Πλούταρχο (Βίος Ἄντωνίου, 75) ποὺ εἶναι ὁ ἴδιος ὁ τίτλος τοῦ ποιήματος. Στὸ ποίημα «Οὗτος Ἐκεῖνος» (Α, 45) πάλιν ὁ τίτλος τοῦ ποιήματος ποὺ ἐπαναλαμβάνεται καὶ μέσα στὸ ποίημα εἶναι φράση ἀπὸ τὸν Λουκιανὸ (Ἐνύπνιον II). Στὸ ποίημα «Εἶγε ἐτελεύτα» (Β, 14) ὁ τίτλος εἶναι παρμένος ἀπὸ τὸν Φιλόστρατο (Βίος Ἀπολλωνίου VIII 29) καὶ πρὸς τὸ τέλος τοῦ ποιήματος ἀναφέρει ὁ ποιητὴς τὸν τίτλο τοῦ ὀκτάτομου βιβλίου τοῦ Φιλόστρατου: «Τὰ ἐς τὸν Τυανέα Ἀπολλώνιον». Στὸ ποίημα «Νέοι τῆς Σιδῶνος» (Β, 16) ἔχουμε φράσεις ἀπὸ τὸ ἐπίγραμμα ποὺ ἦταν χαραγμένο στὸν τάφο τοῦ Αἰσχύλου καὶ ποὺ ἀποδίδεται στὸν ἴδιο τὸν Αἰσχύλο (Βίος Αἰσχύλου, II). «Αἰσχύλον Εὐφορίωνος Ἀθηναῖον τόδε κεύθει — » | (τονίζοντας ἴσως ὑπὲρ τὸ δέον | τὸ «ἀλκὴν δ' εὐδόκιμον», τὸ «Μαραθῶνιον ἄλσος»),... Τὸ ἐπίγραμμα τοῦ Αἰσχύλου ἔχει ὡς ἐξῆς:

*Αἰσχύλον Εὐφορίωνος Ἀθηναῖον τόδε κεύθει
μνήμα καταφθίμενον πυροφόροιο Γέλας·
ἀλκὴν δ' εὐδόκιμον Μαραθῶνιον ἄλσος ἂν εἴποι
καὶ βαθυχαιτήεις Μῆδος ἐπιστάμενος.*

Στὸ ποίημα «Ἄννα Κομνηνὴ» (Β, 20) ἔχουμε φράσεις παρμένες ἀπὸ τὴν Ἄννα Κομνηνὴ (Ἀλεξιάς, Προλεγόμενα, 4): «Καὶ ρεῖθροις δακρύων»... «περιτέγγω τοὺς ὀφθαλμούς»... «Φεῦ τῶν κυμάτων»... «φεῦ τῶν ἐπαναστάσεων»... «μέχρις ὀστέων καὶ μυελῶν καὶ μερισμοῦ ψυχῆς». Ἐπίσης στὸ ποίημα «Ἄννα Δαλασσηνὴ» (Β, 56) ἔχουμε τὴ φράση «Οὐ τὸ ἐμόν ἢ τὸ σόν, τὸ ψυχρὸν τοῦτο ρῆμα, ἐρρήθη» ποὺ εἶναι παρμένη πάλι ἀπὸ τὴν Ἀλεξιάδα (III, 6). Στὸ ποίημα «Ὁ Ἰουλιανός, ὁρῶν ὀλιγωρίαν» (Β, 35) ὁ ποιητὴς παραθέτει φράση ἀπὸ τὸν Ἰουλιανὸ (Ἐπιστολαί, 63 Hertl): «Ὅρῶν οὖν πολλὴν μὲν ὀλιγωρίαν οὖσαν | ἡμῖν πρὸς τοὺς θεούς». Στὸ ποίημα «Ἀπολλώνιος ὁ Τυανεύς ἐν Ρόδῳ» (Β, 48) ἔχουμε πάλι ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸν Φιλόστρατο (Βίος Ἀπολλωνίου, V 22): «Ἐγὼ δὲ ἐς ἱερόν»... «παρελθὼν | πολλῶ ἂν ἡδῖον ἐν αὐτῷ μικρῷ | ὄντι ἄγαλμα ἐλέφαντός τε καὶ χρυσοῦ | ἴδοιμι ἢ ἐν

μεγάλω κεραμεῶν τε καὶ φαῦλον». Στὸ ποίημα «Οὐκ ἔγνωσ» (B, 62) ἀναφέρονται φράσεις ἀπὸ τὸν Σωζόμενο (Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία V, 18): «Ἀνέγνων, ἔγνων, | κατέγνων». . . «Ἀνέγνωσ, ἀλλ' οὐκ ἔγνωσ· εἰ γὰρ ἔγνωσ, οὐκ ἂν κατέγνωσ». . . Στὸ ποίημα «Ἄγε ὦ Βασιλεῦ Λακεδαιμονίων» (B, 80) ὁ ποιητὴς παραθέτει ἀποσπασμα ἀπὸ τὸν «Βίον τοῦ Κλεομένου» τοῦ Πλούταρχου: «Ἄγε, ὦ βασιλεῦ | Λακεδαιμονίων, ὅπως, ἐπὶ ἔξω | γενώμεθα, μηδεὶς ἴδη δακρύνοντας | ἡμᾶς μηδὲ ἀνάξιόν τι τῆς Σπάρτης | ποιῶντας. Τοῦτο γὰρ ἐφ' ἡμῖν μόνον· | αἰ τύχαι δέ, ὅπως ἂν ὁ δαίμων διδῶ, πάρεισι». Τέλος στὸ ποίημα «Στὰ 200 π.Χ.» (B, 88) ἀρχίζει μὲ τὴ φράση: «Ἀλέξανδρος Φιλίππου καὶ οἱ Ἕλληνες πλὴν Λακεδαιμονίων—». Καὶ αὐτὴ ἢ φράση εἶναι ἀπὸ τὸν Πλούταρχο (Βίος Ἀλέξανδρου 16, 8). Στὸ ποίημα «Σοφοὶ δὲ προσιόντων» (A, 17) ἔχει ὁ ποιητὴς ὡς ὑπότιτλο φράση ἀπὸ τὸ Φιλόστρατο (Τὰ ἐς τὸν Τυανέα Ἀπολλώνιον, VIII, 7) «Θεοὶ μὲν γὰρ μελλόντων, ἄνθρωποι δὲ γιγνομένων, σοφοὶ δὲ προσιόντων αἰσθάνονται». Στὴν πρώτη δὲ στροφή τοῦ ποιήματος ἀναλύεται τὸ ἴδιο νόημα:

*Οἱ ἄνθρωποι γνωρίζουν τὰ γινόμενα.
Τὰ μέλλοντα γνωρίζουν οἱ θεοί,
πλήρεις καὶ μόνοι κάτοχοι πάντων τῶν φώτων.
Ἐκ τῶν μελλόντων οἱ σοφοὶ τὰ προσερχόμενα
ἀντιλαμβάνονται. . .*

(A, 17)

Ἡ παρεμβολὴ ἀρχαίων φράσεων ἢ λέξεων στὰ ποιήματα τοῦ Καβάφη μᾶς δείχνει μὲ πόση εὐκολία ὁ ποιητὴς χρησιμοποίησε ὅλο τὸ λεξιλόγιο τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας χωρὶς ἐνδοιασμοὺς γιὰ τὸ αἰσθητικὸ ἀποτέλεσμα τῶν στίχων του. Ἡ παρεμβολή, βεβαίως, κλασικῶν καὶ βυζαντινῶν ἀποσπασμάτων ἔχουν μιὰ θέση ἀναντικατάστατη στὴν ποιητικὴ του γλώσσα καὶ δίνουν στὸ ὅλο του ὕφος ἓνα ἰδιαίτερο τόνο.

Στὸν κατάλογο τῶν ρημάτων ποὺ θὰ παραθέσουμε δὲν θὰ καταχωρήσουμε ρήματα ποὺ συναντοῦμε στὰ ἀρχαῖα ἀποσπάσματα, ἀλλὰ ἐκεῖνα ποὺ εἶναι ἀρχαῖα ἢ βυζαντινὰ καὶ ποὺ τὰ χρησιμοποιεῖ ὁ ποιητὴς μέσα στὴ δική του δομὴ τῆς ποιητικῆς φράσης.

ἀγγέλλω¹ (B, 18) «καὶ τὴν βαρυσήμαντην εἶδησι ἀγγέλλει» = ἀναγγέλλω. Ἡδὴ στὴν Ἰλιάδα K 448 ἔχουμε τὴ φράση «ἐσθλά περ ἀγγείλας» καὶ P 701 τὴ φράση «Ἀχιλῆϊ κακὸν ἔπος ἀγγελέοντα» μὲ τὴ σημασία τοῦ ἀναγγέλλω. Ἡ σημασία αὐτὴ τοῦ ρήματος ἀγγέλλω βρίσκεται καὶ σὲ ἄλλους ἀρχαίους κλασικοὺς συγγραφεῖς.

1. Μετὰ τὸ ρῆμα καὶ τὴν παραπομπὴ στὰ ποιήματα τοῦ Καβάφη, ἀναγράφεται ὁ στίχος μέσα στὸν ὁποῖο βρίσκεται τὸ ρῆμα καὶ ἡ ἐρμηνεῖα τοῦ ρήματος. Στὴ συνέχεια ἀναφέρεται ἡ ἀρχαία σημασία καὶ ἓνα-δύο παραδείγματα ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα κείμενα στὰ ὁποῖα ἀπαντᾷ μὲ τὴν ἴδια σημασία. Ὁ κατάλογος τῶν ρημάτων εἶναι ἀλφαβητικὸς· ὁ παθητικὸς τύπος ἀκολουθεῖ τὸν ἐνεργητικόν.

αἰνίττομαι (B, 93) «Αὐτὸν αἰνίττονταν, αὐτὸν φοβοῦνταν ὁ ψευτοθεὸς» = ὑπαινίσσομαι κάτι, ὑπονοῶ. Στὴν ἀρχαία γλῶσσα συναντοῦμε τὸ αἰνίττομαι καὶ μὲ τὴ σημασία τοῦ ὑπονοῶ καὶ μάλιστα στὸν Πλάτωνα, στὴν ᾽Απολογία 21b: «τί ποτε λέγει ὁ Θεὸς καὶ τί ποτε αἰνίττεται», καὶ στὸν Θεαίτητο 152c «. . . καὶ τοῦτο ἡμῖν μὲν ἠνίξατο τῷ πολλῷ συρφετῷ, τοῖς δὲ μαθηταῖς ἐν ἀπορρήτῳ τὴν ἀλήθειαν ἔλεγεν;»

ἀνιῶ (B, 21) «Ἄλλὰ ἐξόριστος ἐδῶ (νὰ ὄψεται ἡ κακεντρεχῆς Εἰρήνη Δούκαινα), καὶ δεινῶς ἀνιῶν» = πλήττω, στεναχωριέμαι. Στὸν Καβάφη, καθὼς καὶ στὴ νεώτερη γλῶσσα μας, τὸ ἀμετάβατο ἀνιῶ ἔχει τὴν ἔννοια τοῦ παθητικοῦ ἀνιῶμαι τῆς ἀρχαίας. Ἔτσι στὴν ᾽Οδύσσεια γ 117 ἔχουμε τὴ φράση: «πρὶν κεν ἀνιηθεῖς σὴν πατρίδα γαῖαν ἴκοιο». Τὸ ἀρχαῖο ἐνεργητικὸ ἀνιῶ εἶναι μεταβατικὸ καὶ ἔχει τὴ σημασία τοῦ προξενῶ σὲ κάποιον ἀνία.

ἀπάγω (A, 77) «Ἄπαγε· ἐδῶ δὲν εἶμαι ὁ Κλέων ἐκεῖνος». Καὶ στὸν Καβάφη, ὅπως καὶ στὰ ἀρχαῖα κείμενα ἢ προστακτικὴ ἄπαγε ἔχει ἐπιρρηματικὸ χαρακτήρα καὶ σημαίνει: μακριὰ ἀπὸ ἐδῶ, χάσου. Στὸν Ἀριστοφάνη, Βάτραχοι 853 ἔχουμε τὸν ἴδιο τύπο μὲ τὴν ἴδια σημασία, μόνο πού ἐδῶ ἔχουμε καὶ τὸ σεαυτόν, πού συνήθως ὑπονοεῖται: «ἄπαγε σεαυτόν ἐκποδῶν» = ξεκουμπίσου ἀπ' ἐδῶ. Καὶ κατὰ τὸν Ἡσύχιο ἄπαγε = παῦσαι, ἀναχώρει.

ἀπέρχομαι (A, 27, B, 54, 67) «ἀλλάζει φορεσιὰ κι ἀπέρχεται». «Δόκιμε σοφιστὴ πού ἀπέρχεσαι ἐκ Συρίας». «Κι ὅταν, μὲ τὸ καλό, τελειώσουνε τὴν ἐργασία, | κι ὀρίσαντες καὶ περικόψαντες τὸ πᾶν λεπτομερῶς, | ἀπέλθουν, παίρνοντας καὶ τὴν δίκαια μισθοδοσία, | νὰ δοῦμε τί ἀπομένει πιά.» = ἀναχωρῶ. Τὸ ρῆμα εἶναι ἀρχαῖο καὶ τὸ βρίσκουμε στὸν Ὅμηρο, Ἰλιάδα Ω766 «ἐξ οὗ κεῖθεν ἔβην κα εὐμῆς ἀπελήλυθα πάτρης», στὸ Θουκυδίδη I, 89, 3 «οἱ βάρβαροι ἐκ τῆς χώρας ἀπῆλθον».

ἀποβαίνω (B, 30) «Μεγάλη ἡ δυσκολία ἀπέβη» = γίνομαι, ἀποδεικνύομαι. Ἡ λέξη καὶ ἡ σημασία ἀρχαία. Στὸν Πλάτωνα, Φίληβος 39A ἔχουμε τὴ φράση «τᾶναντία ἀπέβη».

ἀποθνήσκω (B 29, 69) «Κι ἂν ἐν τῷ μεταξὺ ἀπέθνησκεν ὁ γέρος, | πῆγαινε σ' ἄλλου φιλοσόφου ἢ σοφιστοῦ». «Τὸ ἐπιτύμβιον τοῦτο Μαρύλου Ἀριστοδήμου | ἀποθανόντος πρὸ μηνὸς στὴν Ἀλεξάνδρεια, | ἔλαβα ἐγὼ πενθῶν.» = πεθαίνω. Ὁ τύπος ἀποθνήσκω δὲν εἶναι καθόλου σὲ χρῆση σήμερα. Μόνον ὁ ἀόριστος χρησιμοποιοεῖται ἀλλὰ ὄχι ἢ μετοχή, ἐκτὸς ἂν πρόκειται γιὰ ἀγγελτήριο κηδείας ὅπου ὡς μιὰ τυπικὴ ἔκφραση παραμένει. Στὴν ἀρχαία γλῶσσα τὸ ἀποθνήσκω εἶναι σὲ χρῆση παράλληλα μὲ τὸ θνήσκω μὲ ἐπίταση τῆς ἴδιας ἔννοιας. Τὸ συναντοῦμε ἤδη στὸν Ὅμηρο, Ἰλιάδα X432 «τί νὺ βείομαι. . . σεῦ ἀποτεθνηῶτος;», στὸν Ἡρόδοτο 2, 63 «πολλοὶ καὶ ἀποθνήσκουσι ἐκ τῶν τρωμάτων», στὸν Θουκυδίδη 8, 84 «νόσω ἀποθανόντα» καὶ ἄλλοῦ.

ἀπορῶ (A, 66) «ἀλλ' εἶναι καὶ στὸ ἔπακρον ἀπορημένοι» = βρίσκομαι σὲ ἀμηχανία.

Καὶ στὴν ἀρχαία γλῶσσα ἔχουμε τὸν μέσο τύπο ἀντὶ γιὰ τὸν ἐνεργητικὸ καὶ μὲ σημασία ἐνεργητικοῦ. Ἡρόδοτος 2, 121, 3, τὸ συναντοῦμε συχνὰ στὸν Πλάτωνα, στὸν Ξενοφῶντα καὶ στὸν Εὐριπίδη, Ἰφιγένεια ἐν Αὐλίδι 537 «ὡς ἠπόρημαι τάδε».

ἀσπάζομαι (B, 80) «Καὶ τὸν ἀσπάζονταν, «διαλγοῦντα» λέγει | ὁ Πλούταρχος» καὶ συντεταραγμένον» = φιλῶ. Τὸ ρῆμα ἀσπάζομαι μὲ τὴν ἔννοια τοῦ φιλῶ τὸ συναντοῦμε στὰ ἀρχαία κείμενα ὅπως στὸν Ἀριστοφάνη, Σφήκες 607 «. . . κἄπειθ' ἤκοντά με πάντες | ἀσπάζονται διὰ τὰργύριον, . . .».

ἀτενίζω (A, 83) «Τὴν ἐμορφιά ἔτσι πολὺ ἀτένισα» = βλέπω μὲ προσοχή, παρατηρῶ.

Τὸ ρῆμα μὲ αὐτὴ τὴ σημασία βρίσκεται ἤδη στὸν Ἀριστοτέλη, Μετεωρολ. 1, 6 343 «ἀτενίζουσι μὲν γὰρ εἰς αὐτὸν ἀμυδρὸν ἐγένετο τὸ φέγγος, παραβλέπουσι δ' ἡρέμα τὴν ὄψιν πλεῖον».

βαίνω (B, 66) «Ὅτι τὰ πράγματα δὲν βαίνουν κατ' εὐχὴν στὴν Ἀποικία | δὲν μὲν ἢ ἐλάχιστη ἀμφιβολία» = πάω καλά, ἔχω καλὴ ἔκβαση. Ἀντίστοιχη ἔκφραση στὰ ἀρχαία εἶναι τὸ εὖ βεβηκῶς = εὐτυχῆς π.χ. στὸν Ἀρχίλοχο 51, «(θεοὶ) εὖ βεβηκότας ὑπτίους κλίνουσι».

γεραίρω (B, 50) «στὸν κραταῖο προστάτη τῶν Ἑλλήνων, | τὸν ἔθῃ ἐλληνικὰ εὐμενῶς γεραίροντα» = τιμῶ, δοξάζω. Τὸ ρῆμα μὲ αὐτὴ τὴ σημασία βρίσκεται ἤδη στὸν Ὅμηρο, Ἰλιάδα Η 321 «νώτοισιν δ' Αἴαντα διηνεκέσσι γέραιρεν».

δέομαι (A, 99, B, 76) «Ἀλλὰ ἐνῶ προσεύχεται καὶ δέεται αὐτῇ, | ἢ εἰκὼν ἀκούει, σοβαρὴ καὶ λυπημένη». «Οἱ Χριστιανοὶ ἱερεῖς μεγαλοφώνως | γιὰ τὴν ψυχὴ τοῦ νέου δέονταν» = παρακαλῶ. Ὑπάρχει τὸ ρῆμα μὲ τὴν ἴδια ἔννοια καὶ στοὺς ἀρχαίους καὶ συντάσσεται συνήθως μὲ γενικὴ προσώπου καὶ αἰτιατικὴ πρᾶγματος ἢ καὶ μὲ ἀπαρέμφατο. Ἔτσι ἔχουμε στὸν Πλάτωνα, Ἀπολογία 17C «τοῦτο ὑμῶν δέομαι καὶ παρίεμαι», στὸ Θουκυδίδη 5, 36 «ἐδέοντο Βοιωτοὺς ὅπως παραδώσουσι Λακεδαιμονίους». Φυσικὰ τὸ δέομαι μὲ τὴν ἔννοια τοῦ παρακαλῶ καὶ τοῦ προσεύχομαι ὑπάρχει καὶ στὴν Παλαιὰ καὶ στὴν Καινὴ Διαθήκη: «καὶ πρὸς τὸν Θεὸν μου δεηθήσομαι» Ψαλμοὶ 29, 9 «δεήθητε ὑμεῖς ὑπὲρ ἐμοῦ πρὸς τὸν Κύριον, ὅπως. . .» Πράξεις 8, 24.

δηλῶ (A, 79, B, 93) «Ραφαήλ, οἱ στίχοι σου ἔτσι νὰ γραφοῦν. . . | ποὺ κι ὁ ρυθμὸς κ' ἢ κάθε φράσις νὰ δηλοῦν | ποὺ γι' Ἀλεξανδρινὸ γράφει Ἀλεξανδρινός». «Τὸν ἐνοχλοῦσαν, δήλωσεν, οἱ γειτονεύοντες νεκροί». = 1) φανερώνω, κάνω φανερὸ 2) κάνω γνωστό, ἀποκαλύπτω. Καὶ οἱ δύο ἔννοιες τοῦ ρήματος βρίσκονται καὶ στοὺς ἀρχαίους. 1) Στὸ Σοφοκλῆ, Αἴας 616 «ποῖον ὄμμα δηλώσω πατρί;» καὶ στὸν Οἰδίποδα Τύραννο 792 ἔχουμε τὴ φράση «ὡς γένος ἄτλητον δηλώσοιμ' ἰδρᾶν». 2) καὶ μὲ τὴ δεύτερη σημασία ἔχουμε παραδείγματα πάλι στὸν Οἰδίποδα Τύραννο 77 καὶ στοὺς Πέρσες τοῦ Αἰσχύλου 519 καὶ ἄλλοῦ.

διάγω (B, 52) «...Μές σ' εὐτελῆ κραιπάλη | διάγω ποταπῶς» = ζῶ. Τὸ ἀρχαῖο διάγω ὡς ἀμετάβατο ἔχει τὴν ἔννοια τοῦ ζῶ: στὸν Ἡρόδοτο, 19 «καὶ τοὺς Λυδοὺς τέως μὲν διάγειν λιπαρέοντας...» στὸ Δημοσθένη 311, «ἐν εὐδαιμονίᾳ διάξειν» καὶ στὸν Πλάτωνα, Θεαίτητος 174 B «ὅσοι ἐν φιλοσοφίᾳ διάγουσι».

διέρχομαι (A, 30, B, 53) «...Κι ὁ ἐπίλοιπος | βίος του θὰ διέλθει ἀμέριμνος...». «Ἐξ ἱερέων καὶ λαϊκῶν μιὰ συνοδεία,... | διέρχεται ὁδοὺς, πλατέες, καὶ πύλες» = 1) παρέρχομαι, λέγεται γιὰ τὸ χρόνο, 2) περνῶ διὰ μέσου, διαβαίνω. Καὶ οἱ δύο σημασίες ἀρχαῖες. 1) «χρόνου οὐ πολλοῦ διελθόντος» Ἡροδ. 1, 8 2) «ἀντικρὺς δὲ διήλθεν βέλος» Ἰλιάδ. Ψ876.

εἰκάζω (A, 22) «Αὐτὰ ποὺ ἔρχονται κανεῖς εὐκόλα τὰ εἰκάζει» = συμπεραίνω. Τὸ ρῆμα μὲ τὴν ἴδια σημασία καὶ στὰ ἀρχαῖα. Συχνὸ στὴ φράση «ὡς εἰκάσαι» Ἡρόδ. 9, 34.

καταλαμβάνω (A, 73, B, 58) «...Ἄλλὰ μερικοί, | ποὺ μὲ περισσοτέρα προσοχὴ παρατηροῦσαν, | ἐκαταλάμβαναν καὶ παραμέριζαν». «...ἄρχισαν | νὰ τὸν καταλαμβάνουν σκέψεις ὀχληρές» = 1) ἐννοῶ, καταλαβαίνω 2) κυριεύω. Τὸ ρῆμα καταλαμβάνω ἀπαντᾷ καὶ μὲ τὶς δύο αὐτὲς σημασίες ἤδη στὴν ἀρχαία γλῶσσα. Ἐτσι στὸν Πλάτωνα, Φαῖδρος 250D ἔχουμε τὴ φράση «κατειλήφμεν αὐτὸ διὰ τῆς ἐναργεστάτης αἰσθήσεως τῶν ἡμετέρων» ὅπου τὸ κατειλήφμεν ἔχει τὴ σημασία τοῦ ἔχουμε ἐννοήσει. Μὲ τὴ σημασία τοῦ κυριεύω τὸ καταλαμβάνω βρίσκεται ἤδη στὸν Ὅμηρο, Ἰλιάδα E83 «τὸν δὲ κατ' ὅσσε ἔλλαβε... θάνατος».

κενῶ (A, 65) «Ἰάσμων κάνιστρα κενοῦν οἱ δοῦλοι μου...» = ἀδειάζω. Τὸ ρῆμα ἀπαντᾷ στὸν Αἰσχύλο, Ἰκέτιδες 660 «ἀνδρῶν τήνδε πόλιν κενῶσαι». Σήμερα δὲν εἶναι τόσο εὐχρηστο στὴν κοινὴ γλῶσσα, ὅσο σὲ μερικὰ ἰδιώματα ὅπου ἔχουμε τὴ φράση π.χ. «κένωσε τὸ φαῖ».

λανθάνω (A, 19) «Κι ὅμως λανθάνουμε, δὲν εἶν' αὐτὸς στὸν δρόμο» = σφάλω, κάνω λάθος. Ὁ γραμματικὸς τύπος τοῦ ρήματος εἶναι ἀρχαῖος, ἡ σημασία ὅμως νεώτερη.

ὀμνύω (A, 58, B, 12) «Ὀμνύει κάθε τόσο ν' ἀρχίσει πιὸ καλὴ ζωὴ». «Τραβιούνταν μόνος του, κι ἀγανακτοῦσε, κι ὀμνυε | ποὺ ὅπως τὸ θαρροῦν διόλου δὲν θᾶναι». = ὀρκίζομαι. Ὁ τύπος ὀμνύω γνωστότατος ἀπὸ ὅλα τὰ ἀρχαῖα κείμενα ὡς παράλληλος τύπος τοῦ ὀμνυμι.

πάλλω (B, 32) «Μές τὴν καρδιά μου πάλλει μιὰ προσφιλῆς ἐλπίς» = κτυπῶ, ἀναπηδῶ. Στὴν ἀρχαία γλῶσσα συναντοῦμε μὲ τὴν ἴδια σημασία, τὸν παθητικὸ τύπο, ποὺ ἀναφέρεται στὴν καρδιά. Στὸν Αἰσχύλο, Χοηφόροι 410 «πέπαλταί μοι φίλον κέαρ» καὶ στὴν Ἰλιάδα X452 «ἐν δ' ἐμοὶ αὐτῇ στήθεσι πάλλεται ἦτορ».

Ἄλλὰ καὶ ὡς ἀμετάβατο ὅπως καὶ στὰ νέα ἑλληνικά ἔχει τὴν ἴδια σημασία: πηδῶ, τινάσσομαι. Στὸ Σοφοκλῆ, Οἰδίπους Τύραννος 153 «φρένα δείματι πάλλων».

πλάσσω / ττω (A, 41, 54, 69) «...Μελετῶ | κυρίως γιὰ τ' ἀλογά του, πῶς νὰ πλάσσω αὐτά». «Κ' εἶδα τ' ὠραῖο σῶμα ποὺ ἔμοιαζε | σὰν ἀπ' τὴν ἄκρα πείρα του νὰ τῶκαμεν ὁ Ἔρως— | πλάττοντας τὰ συμμερικά του μέλη μὲ χαρά· | ὑψώνοντας γλυπτὸ τὸ ἀνάστημα· | πλάττοντας μὲ συγκίνησι τὸ πρόσωπο». «κ' ἔτσι πιὸ ἐλεύθερα σ' ἔπλασα μὲς στὸν νοῦ μου. | Σ' ἔπλασα ὠραῖο κ' αἰσθηματικό» = πλάθω, λαξεύω 2) φαντάζομαι, δημιουργῶ. Καὶ στὴν ἀρχαία γλώσσα ἔχουμε καὶ τὶς δύο ἔννοιες. 1) γιὰ τὸν καλλιτέχνη ποὺ ἐπεξεργάζεται μαλακὲς καὶ εὐπλαστες ὕλες ὅπως πηλὸ καὶ κερί: «Τὴν ὑδρίαν πλάσαι» στὸν Ἀριστοφάνη, Σφήκες 926 ἢ στὸν Τίμαιο τοῦ Πλάτωνος 42D «σώματα πλάσαι θνητά». 2) σχηματίζω ἔννοια γιὰ κάτι. Στὸν Πλάτωνα, Φαῖδρος 246C π.χ. ἔχουμε τὸ ἐξῆς παράδειγμα: «πλάττομεν οὔτε ἰδόντες οὔτε... νοήσαντες ἀθάνατόν τι ζῶον».

ποιῶ (B, 21) «οὐδόλως ἄτοπον εἶναι νὰ διασκεδάζω | ἐξάστιχα κι ὀκτάστιχα ποιῶν» = κάμνω κάτι, κατασκευάζω. Τὸ ποιῶ εἶναι βέβαια γνωστὸ ἀρχαῖο ρῆμα ποὺ λέγεται καὶ γιὰ τὴν ποίηση. Στὸν Ἡρόδοτο 1, 23 ἔχουμε τὴ φράση «...καὶ διθύραμβον πρῶτον ἀνθρώπων τῶν ἡμεῖς ἴδμεν ποιήσαντα... (τὸν Ἀρίωνα)». Ἐπίσης στὸν Πλάτωνα, Συμπόσιο 223: «ποιεῖν κωμῳδίαν, τραγωδίαν» καὶ στὸν Φαῖδωνα 61B: «ποιεῖν ποιήματα».

προβαίνω (A, 18) «...Κι ὅσο ἐμπροστὰ προβαίνεις, | τόσο ἐξεταστική, προσεκτική νὰ εἶσαι». = πηγαίνω πρὸς τὰ ἐμπρός, προοδεύω. Καὶ στὴν ἀρχαία γλώσσα ἡ σημασία τοῦ ρήματος εἶναι ἡ ἴδια μὲ τὴ σημερινή. Στὴν Ὀδύσεια ο 555 ἔχουμε τὴ φράση «τὸν δ' ὄκα προβιβάντα πόδες φέρον». Καὶ μὲ τὴν ἔννοια τοῦ προοδεύω στὸν Πλάτωνα, στὸν Θεαίτητο 187 A «τοσοῦτόν γε προβεβήκαμεν».

προσῆκω (A, 43) «...Ὁ χῶρος κάλλιστα προσῆκει» = ἀρμόζω, ταιριάζω. Τὸ ἀρχαῖο ἀπρόσωπο προσῆκει ἔχει τὴν ἔννοια τοῦ ἀρμόζει καὶ αὐτὴ χρησιμοποιεῖ ἐδῶ ὁ ποιητής, ἀλλὰ τὸ ρῆμα ἐδῶ εἶναι προσωπικὸ (ἀφοῦ ἔχει ὑποκείμενο τὸ οὐσιαστικὸ ὁ χῶρος).

στέφω (A, 29) «ἡ Μέθη χύνει στοὺς Σατύρους τὸ κρασί | ἀπὸ ἀμφορέα ποὺ τὸν στέφουνε κισσοί.» = στεφανώνω, περιβάλλω μὲ στεφάνι. Μὲ τὴ γενικὴ ἔννοια εἶναι συνηθέστατο στοὺς ἀρχαίους. Στὸν Ἡσίοδο, Ἔργα καὶ Ἡμέραι 75 ἔχουμε τὴ φράση «ἀμφὶ δὲ τήνγε ὦραι καλλίκομοι στέφον ἀνθεσιν» καὶ στὸν Πλάτωνα, Φαῖδων 58C «ἐπειδὴν ὁ ἱερεὺς τοῦ Ἀπόλλωνος στέψη τὴν πρύμναν τοῦ πλοίου». Ἄλλὰ καὶ μὲ τὴν εἰδικὴ ἔννοια τοῦ στεφανώνω ποτήρι ἢ φιάλη μὲ φύλλα ἔχουμε παραδείγματα στὸν κωμικὸ Ἀλεξί 119, 6 «κρατῆρ... ὃν ἐγὼ... κισσοῦ κλάδοις ἔστεψα».

στεφόμαι (B, 44) «...Μοιάζουνε τουναντίον | σάν μιὰ διαμαρτυρία θλιβερή | κατὰ τῆς ἄδικης κακομοιριάς τῶν στεφομένων» = στεφανώνομαι μὲ στεφάνι τοῦ γάμου. Ἡ σημασία τοῦ παθητικοῦ τούτου ρήματος εἶναι νεώτερη καὶ δὲν ὑπάρχει στοὺς ἀρχαίους.

τελῶ (A, 65) «...Ἱερὰ | τελῶν — θυσίας καὶ σπονδὰς — τῷ Ἐνδυμίῳ» = κάνω, ἐκτελῶ. Καὶ στὴν ἀρχαία γλῶσσα τὸ τελῶ λέγεται γιὰ ἱερὲς τελετές. Ἔτσι στὸν Εὐριπίδη, Βάκχες 485 «τελεῖς ἱερὰ» καὶ ἄλλοῦ.

τελοῦμαι (B, 53) «Εἶναι μιὰ ἐτήσια ἐορτὴ Χριστιανικὴ. | Μὰ σήμερα τελεῖται, ἰδού, πιὸ ἐπιφανῶς» = γίνομαι. Καὶ στὰ ἀρχαῖα ἔχουμε ἀντίστοιχα παραδείγματα. Στὸν Ἀριστοφάνη, Βάτραχοι 357 ἔχουμε τὴ φράση «τελεσθῆναι Βακχεῖα».

ὑπολανθάνω (B, 83) «Κι ἀνάλογα ἤλθαν ἡ ἀπαντήσεις, | ἀφηρημένες, μὲ φωνὴ χαμηλωμένη, | μὲ ὑπολανθάνουσα συναίνεσι» = εἶμαι κάπως κρυμμένος, δὲν φαίνομαι καλὰ. Τὸ ρῆμα εἶναι μεσαιωνικόν, τὸ συναντοῦμε στὸν Αἰλιανόν, Ποικίλη Ἱστορία 3, 1 «καὶ ἐκείνη μὲν ὑπολανθάνει, ὁρᾶται δὲ τὸ χλοάζον πᾶν», καθὼς καὶ στὸν Φώτιο, Ἐπιστολὲς 32, 5 «ὑπολανθάνουσαι παρ' αὐτῶν αἰτίαι».

φενακίζω (A, 67) «Βογγᾶ· φρενιάζει· βρίζει· καταριέται· | Πῶς τὴν ἐγέλασαν! Πῶς τὴν φενάκισαν!» = ἀπατῶ, κοροϊδεύω. Τὸ ρῆμα εἶναι ἀρχαῖο καὶ βρίσκεται ἤδη στὸν Ἀριστοφάνη, Εἰρήνη 1087 «Ἔρα φενακίζων ποτ' Ἀθηναίους ἔτι παύσει;» καὶ στοὺς Ἀχαρνῆς 90 λέγει: «ταῦτ' ἄρ' ἐφενάκιζες σύ, δύο δραχμάς φέρων», καὶ ἄλλοῦ.

ὠραίζομαι (A, 89) «Ἀμέσως ὠραῖσθηκαν ἀπ' τὴν γοητεία τοῦ ἔρωτος | τὰ μαγαζιά, τὰ πεζοδρόμια, ἡ πέτρες». = ὁμορφαίνω. Τὸ ρῆμα τὸ συναντοῦμε στοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους. Ἔτσι στὸν Λουκιανόν, Ἐρωτες 38 ἔχουμε τὴ φράση: «γυνὴ ὠραῖσμένη ἐπικτήτοις σοφίσμασι» καὶ ἄλλοῦ.

Ὁ κατάλογος τῶν ρημάτων ποὺ παραθέσαμε εἶναι, νομίζουμε, χρήσιμος, γιὰτι μᾶς δείχνει πῶς ρήματα ἀρχαῖα, ποὺ ἴσως δὲν θὰ τὰ χρησιμοποιοῦσε κανεὶς στὸ γραπτὸ τοῦ λόγου, καὶ μάλιστα στὸν ποιητικὸ ὁ Καβάφης τὰ πῆρε ἀπὸ τὸ ἀρχαῖο θησαυρὸ καὶ τὰ χρησιμοποιεῖ. Ὑπάρχουν μάλιστα φορές ὅπου τὰ ρήματα αὐτὰ συνυπάρχουν στὸ στίχο μὲ λέξεις τῆς δημοτικῆς καὶ πολὺ καθημερινές. Ἔτσι στὸ (B, 93) δίπλα στὸ αἰνίττονταν βρίσκεται τὸ ρῆμα φοβούνταν καὶ ὑποκείμενο ὁ ψευτοθεός. Στὸ (A, 83) δίπλα στὴν ἰδιωματικὴ λέξη ἐμορφιά τοῦ πολιτικοῦ ἰδιώματος συναντοῦμε τὸ ρῆμα ἀτένισα. Στὸ (A, 67) τὸ ρῆμα φενάκισαν ἀκολουθεῖ μιὰ σειρά ἀπὸ ρήματα τῆς καθημερινῆς ὁμιλίας ὅπως βογγᾶ, φρενιάζει, βρίζει, καταριέται. Δηλαδή στὴν ποίηση τοῦ Καβάφη βλέπουμε νὰ γίνεται ἀξιοποίηση ὅλου τοῦ ἑλληνικοῦ γλωσσικοῦ πλούτου. Ὁ ποιητὴς δὲν ἔχει προκαταλήψεις γιὰ τὶς λέξεις. Δὲν θὰ ἀρνηθεῖ νὰ χρησιμοποιεῖ μιὰ λέξη ἐπειδὴ ἤχει παράξενα.

Δ' ΙΔΙΩΜΑΤΙΚΑ ΡΗΜΑΤΑ

Θὰ θέλαμε νὰ προσθέσουμε, ἂν καὶ ἔχει γίνει φανερό καὶ ἀπὸ τὰ παραδείγματα ὅτι ἡ χρῆση ἀρχαίων ρημάτων δὲν τὸν ἐμποδίζει νὰ χρησιμοποιήσει καὶ ἄλλα ὄχι ἀπλῶς τῆς κοινῆς δημοτικῆς, ἀλλὰ καὶ ἰδιωματικά¹. Ἔτσι ἔχουμε ρήματα ὅπως τὰ ἑξῆς:

ἀνασκουμπώνομαι (B, 93). «Ἀνασκουμπόθηκεν² ὁ ἀνόσιος Ἰουλιανός, | νεύριασε καὶ ξεφώνιζε». Τὸ «ἀνασκουμπώνομαι, -ώνομαι» ἔχει τὴ σημασία τοῦ ἐτοιμάζομαι γιὰ κάτι. Τὸ ρῆμα αὐτὸ θὰ λέγαμε ὅτι δὲν χρησιμοποιεῖται τόσο πολὺ στὸν γραπτὸ λόγο.

ἀνάφτω (A, 99) «...πιαίνει κι ἀνάφτει | στὴν Παναγία μπροστὰ ἓνα ὑψηλὸ κερί».

Ὁ ποιητὴς χρησιμοποιεῖ τὸν τύπο «ἀνάφτει», ἐνῶ πιὸ κοινὸς εἶναι ὁ τύπος «ἀνάβω». Δὲ διστάζει σ' αὐτό, γιὰ νὰ πετύχει τὴν ὁμοιοκαταληξία.

ἀποστομώνω (B, 19) «ν' ἀναδειχθεῖ, καὶ τοὺς ἐπικριτὰς του, | τοὺς φθονερούς, τελειωτικὰ νὰ ἀποστομώσει». Τὸ ρῆμα «ἀποστομώνω» εἶναι συνηθισμένο στὸν ἑλληνικὸ χῶρο καὶ λέγεται κυρίως στὸν Πόντο.

ἀράζω (A, 24) «καὶ γέρος πιά ν' ἀράξεις στὸ νησί». Τὸ ρῆμα «ἀράζω» εἶναι φυσικὰ κοινό, ἂν καὶ ἔχει μεγάλη ἔκταση στὸν Πόντο μὲ τὴ σημασία ποὺ ἔχει στὴν ποίηση τοῦ Καβάφη (καταλήγω).

ἀρχινῶ (A, 102, 112), «ἢ Δήμητρα κ' ἢ Θέτις ἀρχινοῦν ἔργα καλά». «Κι ὡς τῶλαν αὐτοῦ, στὸ σπίτι, ἀρχίνησε | μὲ συνοδεῖες, καὶ τιμές, καὶ θρήνους, | ἢ θλιβερὴ ταφή». Ὁ τύπος «ἀρχινῶ» δὲν εἶναι κοινός, ὅπως ὁ τύπος «ἀρχίζω», ἀλλὰ συνηθίζεται σὲ ὀρισμένα μέρη καθὼς καὶ στὸν Πόντο.

ἀσπρίζω (A, 15). «Καὶ μὲς στὰ ἴδια σπίτια αὐτὰ θ' ἀσπρίζεις». Τὸ ρῆμα «ἀσπρίζω» μὲ τὴν ἔννοια τοῦ «γερνῶ» λέγεται σὲ πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος.

γένεται (B, 19) «Γένεται ποτέ»; Ὁ ποιητὴς χρησιμοποιεῖ τὸν πολιτικὸν τύπο «γένεται» ἀντὶ γιὰ τὸν τύπο «γίνεται» ποὺ εἶναι κοινός.

κονεύω (A, 32) «καὶ κόνεψε σ' ἐνὸς μικροῦ τεχνίτου σπίτι». Τὸ ρῆμα «κονεύω» (=διανυκτερεύω) εἶναι ἰδιωματικό. Τὸ συναντοῦμε κυρίως στὰ βόρεια ἰδιώματα,

1. Ἡ ἔκταση τῶν ἰδιωματικῶν τύπων τῶν ρημάτων ὀρίζεται μὲ βάση τὰ δελτία ποὺ ὑπάρχουν στὸ ἀρχεῖο τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

2. Τὰ ρήματα σὲ -ώνω στὸν Καβάφη ἀπαντοῦν συνήθως σὲ -όνω καὶ στὰ ποιητικὰ ἀποσπάσματα διατηροῦμε τὴν ὀρθογραφία τοῦ ποιητῆ.

στήν Πόλη, καθώς επίσης στήν Πελοπόννησο, τήν Κρήτη, τήν Τσακωνιά και τόν Πόντο.

κορώνω (A, 60, B, 94). «Καίει ἕνας πολυέλαιος ὠραῖος καί κορόνει». «Δέν ἄργησε καθόλου, καί φωτιά | μεγάλη κόρωσε». Τò «κορόνω»¹ μ' αὐτή τή σημασία εἶναι ρῆμα συνηθισμένο σέ πολλά μέρη τῆς Ἑλλάδας καί στήν Πόλη. Στήν Πελοπόννησο ἔχει τή σημασία τοῦ «βρωμῶ» καί στήν Κύπρο τή σημασία τοῦ «ώριμάζω», «μεστώνω».

κοτῶ (B, 93) «ὅσο τόν ἔνοιωθε κοντά δέν κόταε | νά βγάλει τοὺς χρησμούς του». Τò ρῆμα «κοτῶ» εἶναι πολὺ διαδεδομένο στὸν ἑλλαδικὸ χῶρο, ὅχι ὅμως στὰ ἄστικὰ κέντρα. Ἐπίσης τὸ συναντᾶμε στὸ ἰδίωμα τῆς Πόλης.

κουβανῶ (A, 23) «τὸν ἄγριο Ποσειδῶνα δέν θὰ συναντήσεις, | ἂν δέν τοὺς κουβανεῖς μές στήν ψυχὴ σου». Ὁ τύπος «κουβανῶ» στή θέση τοῦ κοινοῦ «κουβαλῶ» εἶναι καί αὐτὸς συνηθισμένος στήν Πόλη, καθώς καί στή Θράκη, στή Μακεδονία, στήν Ἰωνία, στή Βιθυνία καί στήν Προποντίδα.

ντυλίγω (A, 50) «Τὰ ντύλιζε προσεκτικά, μὲ τάξι». Ὁ τύπος «ντυλίγω» στή θέση τοῦ κοινοῦ «τυλίγω» εἶναι σπανιότατος. Ἔχουμε μαρτυρίες μόνο ἀπὸ τὴν Προποντίδα, τὴ Βιθυνία καί τὴ Θράκη (Ἀδριανούπολις). Ὁ τύπος ὅμως αὐτὸς συνηθίζεται στήν Πόλη.

ξαναπιαίνω (A, 58) «. στήν ἴδια | μοιραία χαρά, χαμένος, ξαναπιαίνει». Ἐπίσης ὁ τύπος «ξαναπιαίνω» ὅπως καί ὁ τύπος «πιαίνω» ἀντὶ γιὰ τοὺς κοινούς τύπους «ξαναπηγαίνω» καί «πηγαίνω» εἶναι κρητικοὶ καί πολιτικοὶ κυρίως.

ξεκολουθῶ (B, 71) «. καί μετὰ | πρὸς τὴν Σινώπην τὴν πορεία του ξεκολούθησε». Ὁ τύπος «ξεκολούθησε» ἐμφανίζεται μιὰ φορὰ στὰ ποιήματα τοῦ Καβάφη, ἀλλὰ δέν ὑπάρχει καθόλου ὁ τύπος «ξακολουθῶ» ἢ «ἐξακολουθῶ» ποὺ εἶναι κοινοί. Καί ὁ τύπος «ξεκολουθῶ» συνηθίζεται στήν Πόλη.

ξοδιάζω (B, 58) «. . . τόση ὥρα ποὺ περίμενε | ξόδιασε τ' ἄλλα σὲ καφέδες καί κονιάκ». Καί ὁ τύπος «ξόδιασε» ἀντὶ «ξόδεψε» εἶναι πολιτικός καί στήν Ἑλλάδα τὸν συναντοῦμε κυρίως στὰ νησιά. Εἶναι ὁ μοναδικὸς τύπος αὐτοῦ τοῦ ρήματος στήν ποίηση τοῦ Καβάφη.

πιαίνω (A, 16, 25, 48, 73, 99, B, 37, 64). Στὰ παραδείγματα αὐτὰ βρίσκονται οἱ τύποι «πιαίνεις, πιαίνοντας, πιαίνει, πιαίνοντας, πιαίνει, πιαίνει, πιαίνει». Ὁ τύπος εἶναι κυρίως πολιτικός καί κρητικός. Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ τὸν τύπο αὐτὸ ὁ ποιητὴς χρησιμοποιοῖ καί τοὺς πιὸ κοινούς: πάω καί πηγαίνω.

1. Ὁ.π.

πυρώνω (A, 60, B, 8) «καὶ μὲς στὴ φλόγα τοῦ τὴν καθεμιὰ πυρόνει¹ | μιὰ λάγνη πάθησις, μιὰ λάγνη ὄρμη». «Τὰ ἐνδύματα μισοανοίχθησαν—πολλὰ δὲν ἦσαν | γιὰτι ἐπύρωνε θεῖος Ἰούλιος μῆνας». Ὁ τύπος «πυρώνω» ἀντὶ «καίγομαι» ἢ «ζεσταίνομαι» εἶναι συνηθισμένος ἀλλὰ ὄχι κοινός.

σιμώνω (B, 76) «. ἔνοιωθα κιόλα | μιὰ ἀμφιβολία νὰ μὲ σιμόνει¹». Ὁ τύπος «σιμώνω» στὴ θέση τοῦ «πλησιάζω» συνηθίζεται στὸ ἰδίωμα τῆς Πόλης καθὼς καὶ στὸν κυρίως ἑλληνικὸ χῶρο.

σκαλίζω - σκαλιγμένα (A, 108) «μ' ἀσήμια καὶ μαλάματα ἔκτακτα σκαλιγμένα;». Ὁ τύπος «σκαλιγμένα» ἀντὶ γιὰ τὸν κοινὸ «σκαλισμένα» εἶναι καὶ αὐτὸς πολίτικος.

σώνω (B, 42) «ποῦ νὰ μὴν ἔσωνε νὰ τὴν στεφανωθεί». Ὁ τύπος «σώνω» ἀντὶ τοῦ σώζω εἶναι συνηθισμένος στὰ ἰδιώματα καὶ τὸν χρησιμοποιεῖ ὁ Καβάφης μόνο στὸ παράδειγμα αὐτὸ ὅπου τὸ «σώνω» ἔχει τὴν ἔννοια τοῦ «καταφέρνω», «κατορθώνω». Στὶς περιπτώσεις ποῦ θέλει νὰ δώσει τὴν ἔννοια τοῦ «σώζω» χρησιμοποιεῖ τὸν τύπο «σώζω» (B, 52).

τραβιοῦμαι (B, 12). «Τραβιούνταν μόνος τοῦ, κι ἀγανακτοῦσε». Ὁ τύπος «τραβιούνταν» ἀντὶ «τραβιόνταν» εἶναι ἰδιωματικὸς καὶ ἀπαντᾷ στὰ βόρεια ἰδιώματα καὶ στὴν Πόλη.

Τὰ ἰδιωματικὰ ρήματα στὸν Καβάφη, ὅπως βλέπουμε, εἶναι λίγα καὶ ἀπαντοῦν ὅλα καὶ στὴν Πόλη ἐκτὸς ἀπὸ ἄλλες ἰδιωματικὲς περιοχὲς τῆς Ἑλλάδας. Ἄν σκεφθεῖ κανεὶς ὅτι τὸ περιβάλλον τοῦ ποιητῆ ἦταν ἄνθρωποι τῆς Πόλης καὶ ὅτι ὁ ἴδιος ἔζησε ἐκεῖ ἓνα διάστημα, καταλαβαίνει εὐκολὰ τὴν ἐπίδραση ποῦ δέχτηκε ἀπὸ τὰ ἰδιωματικὰ πολίτικα στοιχεῖα.

Τὰ ρήματα λοιπὸν στὸν Καβάφη εἶναι παρμένα ἀπὸ ὅλες τὶς περιόδους τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας καὶ δὲν εἶναι μόνο λόγια, ἢ μόνο λογοτεχνικά, ἢ ἰδιωματικά, ἀλλὰ ἓνα μείγμα.

Τὸ ἴδιο πράγμα συμβαίνει καὶ μὲ τὰ οὐσιαστικά. Ὁ ἀλεξανδρινὸς ποιητὴς κατάφερε νὰ συνενώσει μέσα στὰ ποιήματά του ὅλο τὸ γλωσσικὸ μας πλοῦτο. Μᾶς ἔδειξε πὼς ὅλες οἱ μορφὲς τῆς γλώσσας μας μπορούν νὰ γίνουν πηγὴ ἀπὸ ὅπου μπορεῖ νὰ ἀντλήσει κανεὶς καὶ νὰ δώσει ἔργο. Μᾶς ἔδειξε ἀκόμη ὅτι ἡ ἑλληνικὴ γλώσσα εἶναι πάντοτε ζωντανὴ φτάνει νὰ θέλει κανεὶς νὰ τὴν ἀνακαλύψει καὶ νὰ τὴν ἀξιοποιήσει. Οἱ λέξεις ἔχουν πάντα ζωὴ, ὅταν αὐτὸ ποῦ θέλει νὰ πεῖ κανεὶς εἶναι μέσα στὴ ζωὴ, ὅταν κινεῖται μέσα στὴ ζωὴ.

Βέβαια, μπορεῖ νὰ ἀναρωτηθεῖ κανεὶς ἂν ἡ γλώσσα τοῦ Καβάφη, ἐφόσον εἶναι γλώσσα τόσο ποικίλη ἀπὸ ἄποψη λεξιλογίου, θὰ μπορούσε νὰ εἶναι γλώσσα ὑποδειγματικὴ ἑλληνικοῦ σημερινοῦ λόγου. Νομίζουμε πὼς ἡ γλώσσα τοῦ Καβάφη σήμερα

1. Ὁ.π.

δίνει τὸ μεγάλο δίδαγμα ὅτι δὲ θὰ πρέπει νὰ κοιτᾶμε στενόμυαλα τὶς λέξεις καὶ μὲ κριτήριο τὴ μορφή τους νὰ τὶς ἀπορρίπτουμε καὶ νὰ μὴν τὶς χρησιμοποιοῦμε. Ἡ καβαφικὴ γλῶσσα εἶναι ὁ καθρέφτης τῆς γλωσσικῆς κατάστασης στὴν Ἑλλάδα τὸν καιρὸ πού γράφτηκε. Σήμερα θὰ λέγαμε πὼς βοηθεῖ στὸ βαθμὸ πού μᾶς συνειδητοποιεῖ ὅτι μπορούμε νὰ χαιρόμαστε τὴ γλῶσσα μας χωρὶς περιορισμούς καὶ ἐλεύθεροι πάντοτε στὶς ὁποιοσδήποτε μεταβολές πού οἱ ἀνάγκες καὶ οἱ συνθήκες ἀπαιτοῦν.

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΚΑΤΣΙΚΗ-ΓΚΙΒΑΛΟΥ

LE SUBSTANTIF ET LE VERBE DANS LA POÉSIE KAVAFIENNE

Par A. KATSIKIS - GUIVALOU

Résumé

Dans cette étude, l'auteur examine la place qu'occupent le *substantif* et le *verbe* dans l'œuvre poétique de Kavafis ; à l'aide de multiples exemples, elle fait ressortir l'égalité numérique existant entre les substantifs et les verbes et souligne le profond attachement du poète au mot propre et à la discipline verbale. L'auteur étudie, à cette occasion, les renforcements du sens dus à l'emploi fréquent des substantifs et des verbes. Elle s'occupe aussi des verbes provenant du grec ancien et qui ont su garder leur sens originel, ainsi que des verbes dialectaux utilisés par le poète.

Au cours de ce travail, l'auteur essaye surtout de démontrer la richesse linguistique de la poésie kavafienne en explicitant la tentative du poète — audacieuse pour l'époque — d'utiliser des mots appartenant à toutes les étapes de l'histoire de la langue grecque, afin de rendre mieux ses sentiments les plus profonds et la subtilité de sa pensée.

BIBLIOΓΡΑΦΙΑ

- Κ. Π. Καβάφη, Ποιήματα Α' τ. (1896-1918), Β' τ. (1919-1933), ἐπιμ. Γ. Σαββίδη, Ἀθήναι 1973, ἐκδ. Ἴκαρος.
- Κατωμένου Ἐρατοσθένους, Ἡ συντακτικὴ δομὴ τῆς ποιητικῆς γλώσσας τοῦ Σεφέρη, Θεσσαλονίκη 1975.
- Κοκόλη Ἐ. Α., Πίνακας Λέξεων τῶν 154 ποιημάτων τοῦ Κ. Π. Καβάφη, Ἀθήνα 1976.
- Παναγιωτόπουλου Ι. Μ., Τὰ Πρόσωπα καὶ τὰ Κείμενα Δ' Κ. Π. Καβάφη, Ἀθήνα 1946, ἐκδ. Ἀετός.